

RECENSION

Världens största folk utan en egen stat

Göran Larsson

Ingmar Karlsson: Inga vänner utom bergen – Kurdernas historia (Historiska media)

Ingmar Karlsson visar den mångfald och komplexitet som präglat kurdernas historia och hans bok är på flera sätt en redogörelse för en lång maktkamp mellan olika ledare och grupperingar. Han menar att det inte finns realistiska förutsättningar för upprättandet av ett Storkurdistan som kan förena alla kurder. Det finns luckor i denna lättlästa framställning, men som helhet är den en balanserad introduktion till ämnet.

De senaste årens våldsamma utveckling i Irak och Syrien har tydligt visat på vårt behov av kunskap om Mellanösterns historia, ekonomi, politik och religiösa karta. Som en följd av ett ohyggligt lidande, svält, förtryck och krig har också migrationsströmmarna från Mellanöstern till Europa vuxit starkt, så även till Sverige. Mot denna bakgrund är Ingmar Karlssons lättlästa och informativa bok *Inga vänner utom bergen – Kurdernas historia* ett välkommet bidrag som kastar ljus över regionen, dess historia och samtid. På många sätt visar boken också på behovet av att förstå historien för att kunna undvika nya katastrofer och konflikter i framtiden.

Under Karlssons ledning blir läsaren snabbt medveten om den stora komplexitet och mångfald som präglar kurdernas historia. I stället

för att tala om ett folk –som trots stora variationer kan känna sig besläktade genom seder, traditioner och kulturella praktiker – framträder snarare en mosaik av olika historier, flera dialekter samt interna motsättningar och konflikter. Till och med hur många kurderna är till antalet är omtvistat och osäkert, men uppskattas enligt Karlsson till mellan 30 och 35 miljoner. Förmodligen är kurderna, som han skriver, ”världens största folk utan en egen stat”. Förutom en betydande andel kurder som är skingrade genom migration till västvärlden, lever merparten av kurder i fyra nationalstater, nämligen Turkiet, Iran, Irak och Syrien. Detta innebär att kurdernas historia är nära sammanbunden med de olika nationalstaternas politiska historia, framför allt framväxten av dessa stater efter första världskrigets slut och det osmanska imperiets sammanbrott.

Att leva som minoritet har inneburit och innebär att kurderna varit och är utlämnade till majoritetens beslut och politiska överväganden. Interna faktorer i Turkiet, Iran, Irak och Syrien, men också västvärldens förhållande till länderna och regionen, fortsätter att påverka kurdernas möjlighet att skapa en egen identitet. Detta har ofta medfört att kurderna har blivit betraktade som ett problem och som en potentiellt illojal folkgrupp, som har sina intressen och ambitioner någon annanstans och inte hos nationalstaten. Denna tendens är kanske speciellt tydlig i Turkiet, men även i Irak, där kurderna ofta har utsatts för förföljelser och det kurdiska språket och kulturen har varit förbjuden och utsatt för diskriminering. Samtidigt har kurdiska ledare också blivit och låtit sig utnyttjas av grannländer och externa aktörer för att uppnå kortsiktiga framgångar. Detta har ofta skapat osämja inom gruppen och Karlssons bok är på flera sätt en redogörelse för en lång maktkamp mellan olika kurdiska ledare och grupperingar.

Oberoende av flera försök att förena alla kurder i ett geografiskt område (Kurdistan) tycks kurderna vara och förbli splittrade på grund av externa och interna motsättningar. Det finns till exempel inget enhetligt eller standardiserat kurdiskt språk och språket är uppdelat i tre huvudgrupper (Kurmandji, Sorani samt zazaki/dimli). Det finns inte heller någon enhetlig religion som förenar kurderna. Många är sunnimuslimer, men vissa är shiamuslimer och andra tillhör exempelvis den yezidiska religionen eller räknar sig som aleviter. Utöver detta har också socialistiska och kommunistiska tendenser varit starka bland vissa kurdiska grupper, inte minst inom Kurdistans arbetarparti (Partiya Karkerên Kurdistan, mer känt som

PKK). Trots dessa splittrande faktorer visar Karlsson att det också finns litterära och muntliga traditioner, liksom gemensamma historiska erfarenheter, som binder samman och skapar en kurdisk identitet.

Under medeltiden levde kurderna under muslimskt styre och precis som andra minoriteter var de beroende av den härskande elitens välvilja. Men det finns också exempel på enskilda kurder som uppnått ledande positioner. Det mest kända är förmodligen Salah ad-Din Yusuf, mer känd som Saladin, som återerövrade Jerusalem från de kristna korsfararna år 1187. Han tillhörde den ayyubidiska dynastin. Även marvaniderna, som hade sitt centrum i Diyarbakir i dagens Turkiet, hade stort inflytande runt 1000-talet och denna dynasti dominerades av kurder.

Mot slutet av 1800-talet och speciellt efter det osmanska imperiets sammanbrott vid första världskrigets slut fick den kurdiska nationalismen sin start. Precis som Karlsson har skrivit om i boken *Roten till det onda – Uppdelningen av Mellanöstern 1916–2016* (2016) lade uppdelningen av Mellanöstern mellan Storbritannien, Frankrike och Ryssland grunden till flera av dagens konflikter, som handlar om mark, gränser och naturtillgångar. Att västvärlden tillämpade en princip där man härskade genom att söndra och splittra är välbelagt. I många fall tycks kurdiska grupperingar ha fått löften om stöd i utbyte mot lojalitet, men dessa infriades sällan och i många fall offrades minoriteter på bekostnad av kolonialmakternas egna syften och mål.

År 1920 revolterade exempelvis befolkningen i södra Irak på grund av att briterne inte uppfyllde sitt löfte om att lämna området efter att turkarna hade besegrats. Britternas svar blev att inleda en brutal kamp mot sina motståndare. Bland annat användes kemiska stridsmedel mot kurder som kämpade under ledning av shejk Mahmoud Barzinji om kontrollen över Mosul-provinsen. Exempelvis förespråkade Winston Churchill användandet av giftgas mot kurderna, vilket tydligt framgår av följande citat: ”Jag förstår inte denna överkänslighet mot att använda gas. Jag är stark förespråkare för insats av giftgas mot ociviliserade stammar.” Detta är en viktig påminnelse om att det inte endast är brutala inhemska ledare som Saddam Hussein (som bland annat använde giftgas mot kurderna i Halabja 1988) som har förgripit sig på minoriteter. Västvärldens skuld framgår tydligt i Karlssons framställning.

Från slutet av 1800-talet och under större delen av 1900-talet blev olika former av nationalism den dominerande politiska ideologin. Turkiet var i sammanhanget en ledstjärna och med Atatürks maktövertagande och utropandet av den turkiska republiken den 29 oktober 1923 växte nationalismen även bland kurdiska grupperingar. Samtidigt som vissa kurder omhuldade och stödde Atatürk innebar den turkiska nationalismen att minoriteter och minoritetsspråk sågs som något splittrande och hotande. Sålunda ersattes orden för kurder och Kurdistan; kurder benämndes nu som ”bergsturkar”, något som uppfattades som djupt kränkande för många kurder. I republikens tidiga historia förbjöds kurdiska som undervisningsspråk i de religiösa skolorna.

Besvikelsen var därför stor bland många kurder och redan 1923 bildades en hemlig kurdisk organisation under namnet Azadi (”frihet”). Revolter utbröt 1925, men kampen ledde snabbt till splittring mellan olika kurdiska grupperingar, till exempel mellan aleviter och sunnitiska kurder. Genom att utnyttja dessa interna motsättningar kunde regeringsmakten i Ankara relativt enkelt slå ner upproret. Detta är bara ett av många exempel på att splittringar och motsättningar mellan olika kurdiska grupper har inneburit att kurdernas sak – om man nu kan tala om någon sådan i singularis – har blivit försvagad och föga framgångsrik.

Flera av revoltörerna från 1925 flydde till Irak och Syrien för att försöka bygga upp ett nytt motstånd. Även detta är ett mönster som återkommer i andra konflikter, inte minst under det blodiga kriget mellan Iran och Irak under 1980-talet. Den som förlorar flyr till ett angränsande område i ett grannland för att därifrån bygga upp ett nytt motstånd. Det är inte heller ovanligt att denna kamp får stöd från ledare i till exempel Irak och Syrien för att på så sätt kunna försvaga grannlandet Turkiet eller Iran och vice versa. Konflikter som ofta är bundna till nationella krav och specifika platser har därför kommit att bölja mellan olika länder. I bästa fall har strategin varit framgångsrik under en kortare period, men på lång sikt har den försvagat kurdernas möjlighet att ena sig och ställa gemensamma krav.

På flera ställen framgår det att Karlssons bakgrund är diplomatin och utrikespolitiken. Till exempel slår han fast att det finns få realistiska förutsättningar för ett upprättande av ett Storkurdistan som kan förena alla kurder. Även om jag tror att han har rätt i denna fråga – alltför många olika intressen och maktfaktorer står på spel

för att en sådan ny stat skulle kunna realiserats – kommer denna slutsats att göra många kurder upprörda och besvikna.

Medan Karlsson är väldigt tydlig på vissa punkter lämnar han på andra desto mer till läsaren. Till exempel saknas en djupare genomgång av den politiska utvecklingen i Irak och Syrien efter 2003 och 2011 och dess betydelse för minoriteters situation i dagens Mellanöstern, Turkiet och Iran. Islamiska staten (Daesh), som ofta har attackerat minoriteter som kurderna ges ingen närmare presentation. Inte heller framhålls den djupa splittring som finns mellan till exempel de kurdiska Peshmergastyrkorna och den yezidiska gruppen efter massakern i Sinjar 2014. För många yezidier – som också är kurder – var Peshmergastyrkornas oförmåga (eller till och med ovilja enligt vissa) att försvara yezidierna mot Islamiska staten ett djupt svek.

Denna händelse och den splittring som den har gett upphov till både i Mellanöstern och i den kurdiska diasporan omnämns knappt i Karlssons bok. På samma sätt får inte heller läsaren någon närmare presentation av den stora religiösa variation som finns bland kurdiska grupper. Men utöver dessa mindre synpunkter erbjuder *Inga vänner förutom bergen* en lättläst och balanserad introduktion till kurdernas historia, ett ämne som blir allt viktigare att känna till om vi vill förstå vår omvärld, men också vårt eget lands religiösa och politiska karta.

Göran Larsson är professor i religionsvetenskap vid Göteborgs universitet.